

סימן ב'

גדר 'הדר' (כט ע"ב)

במשנה (כט ע"ב) "לולב הגזול והיבש פסול", ובגמרא נאמר:

קא פסיק ותני, לא שנא ביו"ט ראשון ולא שנא ביו"ט שני, בשלמא יבש הדר בעינן וליכא, אלא גזול - בשלמא יו"ט ראשון דכתיב "לכם" משלכם, אלא ביום טוב שני אמאי לא?

מבואר בגמרא, שיבש פסול כל שבעת ימי החג משום שאינו הדר.

ובתוס' (ד"ה בעינן) תמהו, מה החילוק בין הדר שפסולו כל שבעה, לבין פסול גזול שפסולו רק ביום הראשון. התוס' מנסים לתרץ ע"פ חלקי הפסוק, שכתוב "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר..." (ויקרא כג, מ), דין "לכם" ודין "ולקחתם" שכתובים לפני "היום הראשון" הם דינים שמתייחסים רק ליום הראשון, ולכן אתרוג גזול פסול רק ביום הראשון משום דין "לכם", וכן אתרוג חסר פסול דווקא ביום הראשון משום הדין "ולקחתם" שתהא לקיחה תמה. ואילו הדר שכתוב אחר "היום הראשון" הוא פסול שמתייחס לכל שבעת הימים.

אך תוס' מקשים על כך מהגמרא להלן (לד ע"ב), דאמרינן שם: "ארבעה מינין שבלולב מעכבין זה את זה דבעינן לקיחה תמה", ואם נאמר שדין "ולקחתם" קאי רק על היום הראשון, מדוע בשאר הימים לא מספיק ליטול מין אחד מארבעת המינים. ועוד הקשו תוס' מהגמרא (מא ע"ב) שם דרשינן מהכתוב "ולקחתם" לשון רבים שתהא לקיחה לכל אחד ואחד, ואם אמרינן שדין "ולקחתם" קאי רק על היום הראשון אז מדוע בשאר הימים אין אדם יכול ליטול בשביל כולם. ומשום קושיות אלו דוחים תוס' את תירוצם, ועיי"ש בתירוצם הנוסף¹.

ונראה, שניתן לתרץ את קושיית תוס' באופן זה: דמצינו בגמרא (לא ע"ב) דעת ר' יהודה דלא בעינן הדר, א"כ שואלת הגמרא מדוע לר' יהודה אתרוג פחות מכביצה פסול לאו משום דבעי

¹ ונראה לתרץ את קושיות התוס': הרי ברור שלקחת ארבעת המינים מעכבת אף בשאר הימים, כמו שלא שייך ליטול ארבעה מינים אחרים ה"ה שלא שייך ליטול רק מין אחד אלא ארבעה מינים. א"כ זה דין בגופה של המצוה ואפילו שלמדנו שצריך ארבעה מינים מקרא ד"ולקחתם" שהוא נכתב לפני "היום הראשון" לא שייך להגיד שהוא דין רק ביום הראשון, וה"ה ללקיחה לכל אחד ואחד שזהו פסול בגופה של המצוה, ודבר פשוט שצריך לנהוג כל שבעת הימים. א"כ אפשר להשאר בתירוצו של התוס' ש"הדר" שכתוב לאחר "היום הראשון" הוא פסול שמתייחס לכל ימי החג, והתיבות "לכם", "ולקחתם" שבפסוק מתייחסות רק ליום הראשון. וא"כ יוצא שהפס' כולו מדבר על מצוות לולב דאורייתא: ביום הראשון בגבולין ובמקדש, ובשאר הימים רק במקדש, ולכן פסולים שנובעים מהקרא "ולקחתם" כמו פרי שלם, וכן "לכם" שלולב השאול פסול - זהו דין רק ביום הראשון, ואילו הדר פסולו כל הימים.

הדר, ומתמצת הגמרא שהדר לא בעינן אך גמר פרי בעינן, ולכן ר' יהודה פוסל אתרוג פחות מכביצה.

מוכח מכאן שישנם שני סוגי פסלות:

סוג פסלות ראשון: פרי שהוא לא המין שהתורה התכוונה אליו משום שאינו גמר פרי ולכן אין שמו עליו, או משום שהוא מין אחר כגון צפצפה במקום ערבה, וכן הדס שהוא לא עבות.

סוג פסלות שני: שיש חיסרון בדרך קיום המצוה אך עדיין שמו עליו, כגון אתרוג חסר שהוא אתרוג אך התורה פסלה אותו הואיל ואינו תם, אבל פשיטא שיש שם אתרוג עליו. ולכן דעת ר' יהודה היא שאתרוג יבש, למרות שאינו הדר, כשר משום ששמו עליו. ומ"מ צריך שיהיה שיעור כביצה כדי שיחשב פרי אתרוג שהתורה דיברה עליו.

ויש לחקור לפי שיטת חכמים ש"הדר" מעכב בארבעת המינים:

א. האם זהו פסול כיון שחסר - אין שמו עליו ואין זה המין שהתורה דיברה עליו ולכן

לולב היבש, ואתרוג היבש שאין בהם הדר פסולים כי אין שמם עליהם.

ב. או שמא נאמר שאפילו יש חסרון בהדר עדיין שמו עליו רק שיש פסול הדר והוי

פגם בדרך קיום המצוה.

בנוסף, יש לדון בגדר המצוה של נטילת לולב במקדש: איתא במשנה (מא ע"א) "בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד..." וברש"י (ד"ה במקדש שבעה) כתב וז"ל: "כדדרשינן בתורת כהנים ושמחתם לפני ה' אלוקיכם שבעת ימים".

האם גדר המצוה של נטילת לולב במקדש היא כמו ביום הראשון בגבולין ויש בו את כל הדינים שיש ביום הראשון (שאול, חסר וגזול) וכן בשאר הימים במקדש. או שאלו שתי מצוות שכל אחת בפני עצמה, שבגבולין דווקא ביום הראשון, ובמקדש כל שבעה, ולכן פסול של שאול ואתרוג חסר ניתן להכשיר בשאר הימים במקדש הואיל וזו מצוה נפרדת ואיננה קשורה ליום הראשון בו שאול, חסר וגזול פסולים.

עפ"י א"א נאמר שפסול הדר זהו פסול שאין שמו עליו (כמו בצד הראשון שאמרנו בסוגי הפסול), וכן אם מצוות נטילת לולב בשאר הימים במקדש היא מצוה בפני עצמה, אזי ניתן לתרץ את שאלת התוס', ששאל מה החילוק בין פסול הדר שנוהג כל שבעה, לבין הדינים של לקיחה תמה ושאול שלא נוהגים כל שבעה. ונתרץ, שהרי ברור שצריך ליטול ארבעת המינים ששמם עליהם ולא שייך ליטול מינים אחרים. לכן כל הפסולים שהם משום שאין שמם

עליהם, כמו הדר, לקיחת מין אחד, או שיעור גודל האתרוג או הלולב נוהגים כל שבעת ימי החג מדאורייתא משום שאין שמם עליהם. ואילו הפסולים שחסרונם הוא רק בקיום המצוה ועדיין שמם עליהם, כמו חסר או שאול, הפסול יהיה רק ביום הראשון.

שנינו במשנתנו:

לולב הגזול והיבש פסול, של אשירה ושל עיר הנידחת פסול, נקטם ראשו, נפרצו עליו פסול.

והקשה הפנ"י (ד"ה לולב הגזול והיבש פסול) מדוע המשנה כתבה את פסול יבש בין גזול לעיר הנידחת ולא כתבה את יבש עם הפסולים הכתובים במשנה כמו נקטם ראשו ונפרצו עליו (עיי"ש בתירוץ).

ע"פ דברינו אולי ניתן לתרץ את שאלתו, דיש לחלק בין פסול יבש לשאר פסולי הדר. דהיינו פסול יבש הוא פסול שאין שמו עליו, כמו שמצינו בירושלמי (סוכה פ"ג ה"א), שיבש פסול משום "לא המתים יהללו י-ה", ומש"ה פסול כל שבעת ימי החג (כמו שאמרנו לעיל). לעומת זאת בנקטם ראשו ונפרצו עליו יש חסרון בהדר ובדרך קיום המצוה אך עדיין שמם עליהם, ולכן פסולים רק ביום הראשון. לכן המשנה חילקה וכתבה את פסול יבש בהדי גזול ועיר הנידחת, כיון שפסולה כל שבעת ימי החג, משא"כ נקטם שפסולו רק ביום הראשון. א"כ, לסיכום, יוצא שיש שני סוגי הדר: יבש פסול משום שאין שמו עליו ולכן פסול כל שבעת ימי החג, ואילו נקטם ראשו ונפרצו עליו ששמם עליהם פסולים רק ביום הראשון.

ונראה להביא ראיה לדברינו מדברי הרמב"ן במלחמות (טו ע"א מדפי הרי"ף):

קא פסיק ותני, לא שנא ביום ראשון ולא שנא ביום שני דבכל לולב הניטל מן התורה קתני הגזול והיבש פסול בשלמא יבש בעינן הדר, דהדר דשמא אתרוג כתיב כל היכא דבעינן אתרוג בעינן הדר.

א"כ רואים מהרמב"ן שיש פסולי הדר שאין שמם עליהם כמו שאומר על היבש, וכן רואים מהרמב"ן שמתייחס לפסול שנוהג מהתורה בגבולין יום אחד ובמקדש כל שבעה, כמו שמדגיש הרמב"ן "דבכל לולב הניטל מן התורה". וא"כ ע"פ הרמב"ן מתורצת שאלת התוס' (בד"ה בעינן), פסול הדר שאין שמו עליו פסול כל שבעת ימי החג.

הרמב"ם (פ"ח מהל' לולב ה"ט) כתב בזה"ל:

כל אלה שאמרנו שהם פסולין מפני מומין שבארנו וכו' ביו"ט ראשון בלבד אבל ביו"ט שני

ובשאר הימים הכל כשר.

הרמב"ם לא חילק בין מקדש לגבולין ומשמע מדבריו שכל פסולי הדר כשרים במקדש בשאר הימים. ומסביר הכסף משנה שהרמב"ם בשיטת ר' יצחק בר נחמני (לא ע"א) שגזול פסול דווקא ביום הראשון אבל ביו"ט שני מתוך ששאלו כשר כך גם גזול כשר, וכן פסולי הדר יהיו כשרים בשאר הימים.

ומשיג הראב"ד על הרמב"ם וז"ל:

כל אלו שאמרנו - א"א אין הכל מודים בגזול ויבש שאין פסולים מחמת הידור, אלא גזול הו"ל מצוה הבאה בעבירה, יבש משום שהוא כמת.

א"כ סובר הראב"ד שפסול גזול ויבש נוהג כל שבעה דלא כשיטת הרמב"ם.

ויש להבין את דברי הראב"ד, שאמר שיבש זה לא פסול של הדר אלא פסול שהרי הוא כמת, מה החילוק בין הרי הוא כמת לדין הדר. וכן יש להקשות על הראב"ד למה מבין פסולי הדר בחר דווקא את פסול יבש, מה מיוחד בפסול יבש. ואף מלשון הגמרא מוכח שיבש פסול משום שאינו הדר, כדאמרינן: "בשלמא יבש הדר בעינן וליכא".

ובעיקר יש להקשות על הראב"ד שלכאורה סותר עצמו: הובא בריטב"א (ד"ה בשלמא יבש) שמקשה דמשמע מהגמרא שפסול הדר פסול כל שבעה, ואילו בדף לו: בענין אתרוג שנקבוהו עכברים אין זה הדר ופסול רק ביו"ט ראשון. א"כ יש לכאוף סתירה בין הסוגיות. מהגמרא בדף כט: משמע שהדר פסולו כל שבעה כלשון הגמרא "יבש הדר בעינן וליכא" לכן פסול כל שבעה. ואילו מהגמרא בדף לו: משמע שהדר פסולו דווקא ביום הראשון שם עוסקת הגמרא באתרוג שניקבוהו עכברים שפסולו רק ביום הראשון.

ותירץ בשם הראב"ד שהסוגיא אצלנו חולקת על הסוגיה שם, אך אנו פוסקים ע"פ הסוגיה בדף לו: שפסול הדר הוא רק ביום הראשון, א"כ למה הראב"ד בהל' לולב (שהובא לעיל) אומר שפסול יבש נוהג כל שבעה מאי שנא מכל פסולי הדר.

ע"כ הראב"ד למד כמו שאמרנו שפסול יבש הוא פסול שאין שמו עליו, ולכן בהל' לולב הראב"ד פוסל יבש משום שהרי הוא כמת, בניגוד לשאר פסולי הדר ששמן עליהם שפסולים רק ביום הראשון כמו שמביא הריטב"א בדעת הראב"ד.

וכן הראב"ד יסבור שפסול הדר נוהג דווקא ביום הראשון ולא בשאר הימים במקדש כי הראב"ד סובר שלולב כל שבעה במקדש הוא מצוה בפני עצמה. ואילו הרמב"ם סובר שיבש שמו עליו וזהו חסרון רק בקיום המצוה (וכך למדו גם התוס').